

Overgenomen uit: Begijnhofkrant 55 (2017) 10- 13

OVERLIJDEN VAN JOHANNES DE VAKEN, PASTOOR VAN HET BEGIJNHOF IN LIER

1 september 1400

Jef Van den Bergh

In het Archief Lier bevindt zich een verzameling charters die betrekking hebben op het begijnhof van Lier. Het oudste daar aangetroffen document dateert van februari 1259. Daarin bevestigen de deken en het kapittel van Lier hun instemming met de oprichting van een begijnhof in hun parochie, staan ze de begijnen toe een eigen pastoor te hebben, regelen ze de verdeling van de inkomsten van de kerk en laten ze begravenissen in het begijnhof toe. De pastoor zal worden voorgesteld door de abt van de cisterciënzer Sint-Bernards-abdij en wel “ex parte beghinarum”, dus op verzoek van de begijnen zelf.

Hoe ging dit in de praktijk? Dat vernemen we uit een brief ¹ op 2 september 1400 door de meesteressen gericht aan de voormelde abt. Daarin laten zij weten dat op 1 september 1400 Johannes de Vaken, pastoor van het begijnhof, overleden is en begraven in het koor van de begijnhofkerk. De dag daarna heeft de congregatie Johannes Piers verkozen als opvolger. De deken en het kapittel van Lier werd al verzocht om met de overplaatsing van Johannes Piers in te stemmen.

Laten we eerst de brontekst bekijken

Reverendo ac religioso in Christo patri ac domino domino per dei gratiam Abbati monasterii Sancti Bernardi supra Scaldam ordinis cisterciensis Cameracensis diocesis, Magistrae seu gubernatores curtis beghinarum opidi Lyerensis totusque conventus eiusdem antedictae diocesis salutem in Domino cum exhibitione sibi reverentie et honorum.

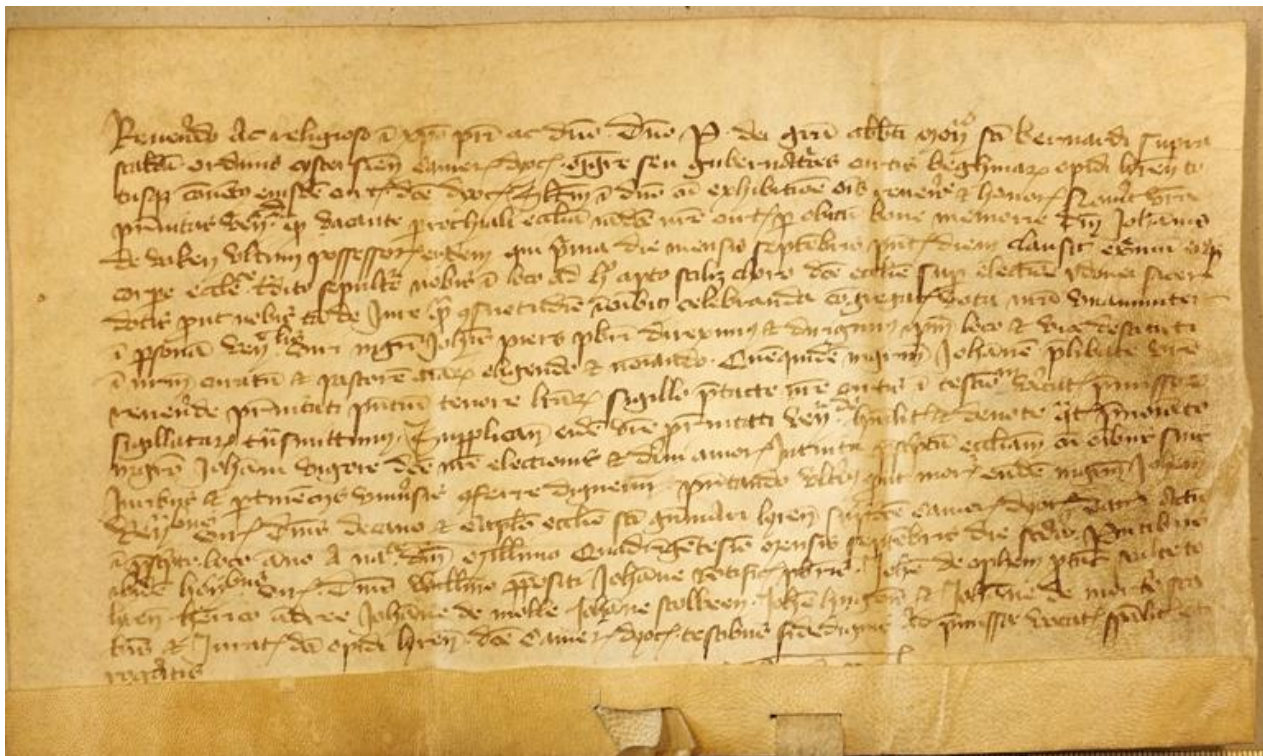
*Noverit vestra [presentas] veneranda quod vacante parochiali ecclesiam iamdicte nostre curtis per obitum bone memorie domini **Johannis de Vaken** ultimi possessoris eiusdem qui prima die mensis septembris perit diem clausit extremum ipsius corpore ecclesiastice tradito sepulture nobis in loco ad hoc apto scilicet choro dicte ecclesie.*

*Super electionem idonei sacerdotis prout nobis tam de iure quam consuetudine [incumbitem] celebranda congregatione data nostro unanimiter in personam venerabilis viri magistri **Johannis Piers** presbyteri direximus et dirigimus ipsum loco et via de scituti in nostrum curatum et pastorem antedictum eligendo et nominando.*

Quemquidem magistrum Johannem perlibate etiam reverende permutati perutum tenore litterarum sigillo pretacte nostre curtis in testimonio veritatis premissorum sigillatarum transmittimus supplicantes eidem diem [permutati] venerende humiliter et devote quod prenominato magistro Johanni vigore dicte nostre electionis et divini amoris intuitu prescriptam ecclesiam cum omnibus

sicut juribus et pertinentiis universis conferre dignemini precando venerabiliter prout motum eundem magistrum Johannem reverentibus viribus dominis Decano et Capitulo ecclesie sancti Gummari Lyrensis superdicte Cameracensis diocesis.

Datum et actum in prescripto loco anno a nativitate domini millesimo quadragesimo mensis septembris die secundo praesentibus ibidem honoribus viribus domino Wilhelmo [prepositi] Johanne [ratificatore] presbiteris, Johanne de Ophem [presens] scultete Lyerensis, Henricus Andree, Johanne de Molle, Johanne Sculbeen, Johanne Hygens, et Johanne de Marke scabinus et juratis dicti opidi Lyerensis dicte Cameracensis diocesis testibus fide dignis ad premissis vocatis specialiter et rogatis.

Brief van 2 september 1400.

Onvermijdelijk gewaagde poging tot vrije vertaling

(indeling in alinea's werd gedaan door de vertaler)

Aan de eerwaarde en in Christus gelovende bij Gods gratie de Heer Abt van het cisterciënzerklooster van de Heilige Bernardus bij de Schelde in het bisdom Kamerijk, wij de Meesteressen en alzo bestuurders van het Begijnhof van de stad Lier samen met ons gezamenlijk ganse convent, allen van hetzelfde bisdom Kamerijk, groeten U in de Heer met de verzekering van onze achting en eerbied.

Met alle eerbied voor U delen we U bij deze mede dat het ambt van pastoor van de kerk in het vermelde Begijnhof vacant is geworden door het overlijden van de heer Johannes Van Vaken, zaliger gedachtenis en laatste bekleeder van dat ambt. Hij verliet ons de eerste dag van september

toen hij zijn laatste levensdag afsloot. Zijn lichaam werd door ons op kerkelijke wijze begraven op een hiertoe geschikte plaats, te weten in het koor van onze voornoemde kerk.

Terzake van de verkiezing van een geschikte priester, volgens zowel het recht als de parochiale gewoonte, werd op een plechtig beraad van onze (begijnen)gemeenschap eenparig de eerwaarde magister en priester Johannes Piers aangewezen en uitgekozen om, meteen en volgens de statuten van ons Hof door ons in te vullen pastorale ambt, hem ter zake te verkiezen en te benoemen.

Wij verzoeken de overplaatsing van de voormelde en eerwaarde Magister Johannes bij kracht van de brief bezegeld met het zegel van ons voornoemde begijnhof.

Deze brief, ten getuige van uitvoering van het voormelde, hebben wij dezelfde dag verzonden, nederig en met eerbied verzoekend dat hij wordt overgeplaatst naar de voornoemde kerk, op kracht van zijn verkiezing door ons en geleid door de goddelijke liefde, en volgens alle wetten en regels ter zake.

Wij hebben ons verwaardigd om de eerwaarde Deken en het Kapittel van de kerk van de Heilige Gummarus te Lier in het voormelde bisdom van Kamerijk te verzoeken dat Magister Johannes daarheen overgeplaatst wordt.

Gegeven en gedaan in voormelde plaats in het jaar ons Heren duizend vierhonderd op de tweede dag van september in de aanwezigheid van de eerwaarde heren Willem [voorzitter] en Johannes [secretaris] priesters, van Johan van Ophem, huidige schout van Lier, van Henricus Andreus, van Johan van Molle, Johan Sculbeen, Johan Hygens en Johan Van Marcke, schepenen en gezworenen van de stad Lier, allen van het bisdom van Kamerijk, als getuigen te goeder trouw en in hiertoe speciaal geroepen en gevraagd.

Wat kunnen we hieruit leren?

De inhoud van de brief is zakelijk en formeel. Buiten eerbied en nederigheid komt geen enkele emotie aan bod. Pastoor Johannes de Vaken overleed op 1 september en reeds de dag daarna wordt deze brief geschreven, in een tijdspanne van twee dagen. We kunnen niet uitmaken of het een plotseling dan wel een verwacht overlijden was.

Wat gebeurde er op deze twee dagen? Er was het overlijden zelf en, vermoedelijk of redelijkerwijze op de dag daarna, de kerkelijke begrafenis van de pastoor en de verkiezing van zijn opvolger door de begijnen en het schrijven van de brief door de meesteressen aan de abt van Sint-Bernards. De vermelding van de aanwezigheid van acht getuigen -- twee priesters, de schout en vijf schepenen van de stad Lier, dus allemaal vooraanstaande en geloofwaardige personen -- benadrukken de ernstige plechtigheid en het belang van deze brief. Op te merken valt dat in het wereldlijke recht van die tijd het aantal getuigen of goede mannen gebruikelijk op vier werd gesteld. Opmerkelijk is ook dat de begrafenis plaatsvond op de dag na het overlijden.

De eerste alinea van de tekst is eenduidig: de meesteressen en alzo bestuurders van het begijnhof richten zich tot de Eerwaarde Heer abt van Sint-Bernards en dit met achting en eerbied. De cisterciënzerabdij Sint-Bernards te Hemiksem werd opgericht in 1243. Ze is genoemd naar Sint-Bernardus. De abdij wordt omschreven als “*supra Scaldam*” of letterlijk vertaald “boven de Schelde” gelegen. Ze ligt 200 meter oostelijk van de Scheldeoever en 1,6 km ten noordoosten van de monding van de Rupel in de Schelde.

Hoe bracht men het slechte nieuws aan?

Dit blijkt uit de tweede en derde alinea, op een eerder ambtelijke en formele toon: het ambt is vacant door het overlijden. Genadig wordt daaraan toegevoegd “*bone memorie*”, zaliger gedachtenis, en dan weer allerzakelijkst “*ultimi possessoris eiusdem*”, de laatste bekleeder van het ambt. Volgt nog de vermelding van de dag van het overlijden en van de begrafenis “*ipsius corpore ecclesiastice tradito sepulture nobis in loco ad hoc apto scilicet choro dicte ecclesie*”: zijn lichaam werd door ons op kerkelijke wijze begraven op een daartoe geschikte plaats, te weten in het koor van onze voornoemde kerk. De begrafenis van Johannes de Vaken gebeurde dus al de dag na zijn overlijden. Geen enkele persoonlijke emotie wordt uitgedrukt, wel eerbied, respect en verbondenheid.

De procedure van verkiezing

Deze procedure wordt omschreven als “*tam de iure quam consuetudine*”, volgens het recht en de gebruiken. De sfeer van de verkiezing wordt indirect aangegeven als “*celebranda congregatione*” en werd vrij vertaald als “plechtig beraad”. Maar een kijk op de semantiek kan ons hier verder helpen. *Celebrare* betekent vieren, huldigen, eren... *Congregatio* staat voor begrippen als samenkomst, gemeenschap, broederschap en ook “het vormen van een groep”. De vertaling zou dus evenzeer kunnen luiden: “blijde samenkomst” of “gemeenschapsviering” of... Aan de lezer wordt de keuze gelaten. Wat er ook van zij, de twee Latijnse woorden uit de basistekst wijzen onmiskenbaar naar evenveel begrippen: viering en gemeenschap, twee termen die in het spirituele en religieuze leven een belangrijke plaats hadden en nog steeds hebben. Om elke twijfel weg te nemen en het document positief te valideren, wordt “*sigillo pretacte nostre curtis in testimonio veritatis*” ter bevestiging van de waarheid het zegel van het begijnhof aan de brief gehecht.

Dringendheid van de procedure

Begrafenis, verkiezing zowel als het schrijven van de brief gebeurden op 2 september 1400. In de brief wordt de abt gevraagd dat Johannes Piers meteen zou worden overgeplaatst (“*permutati*”) en voorts vermeld dat eenzelfde verzoek aan de deken en het kapittel van Sint-Gummarus werd gericht. Inderdaad, reeds in de brief uit 1259 betreffende de goedkeuring van het Lierse begijnhof wordt de dringendheid van de aanwezigheid van een pastoor uitdrukkelijk vermeld: “*in propria ecclesia habeant sacerdotem, qui eis in divino officio et sacramentis ecclesiasticis provideat tempore opportuno*” of vrij vertaald: “opdat de begijnen van de voormelde parochie zoals gevraagd een speciaal daartoe benoemde priester zouden hebben in hun eigen kerk, die hen ten gepasten tijde zou voorzien in de goddelijke dienst en de kerkelijke sacramenten”. Ten gepasten tijde is in dit

verband allicht te interpreteren als “ten spoedigste en zonder uitstel”, want dat begijnen zouden moeten leven zonder bediening van de Heilige Sacramenten, is een ondraaglijke gedachte...

De slotalinea

De vermelding van de aanwezigheid van acht getuigen -- twee priesters, de schout en vijf schepenen van de stad Lier, dus allen vooraanstaande en geloofwaardige personen -- benadrukt de ernst en het belang van deze brief. Op te merken valt dat in het wereldlijke recht van die tijd het aantal getuigen of goede mannen gebruikelijk op vier werd gesteld. Eén van hen was Johan Van Molle, soms ook “de Molle” genoemd. In het begijnhofarchief komt deze naam nog vijfmaal voor in de jaren 1404 tot 1411. Hij had meerdere functies: schepenen van de stad Lier en ‘laat’ (een feodale functie) van de abt en het convent van Sint-Bernards. In datzelfde archief wordt Johannes Piers als parochiaan van het begijnhof vermeld tot in het jaar 1425.

Zegel van het begijnhof van Lier

Dit zegel is niet meer aan het document gehecht; wel is er een beschadigd zegel aan een brief van 9 april 1407 gehecht:

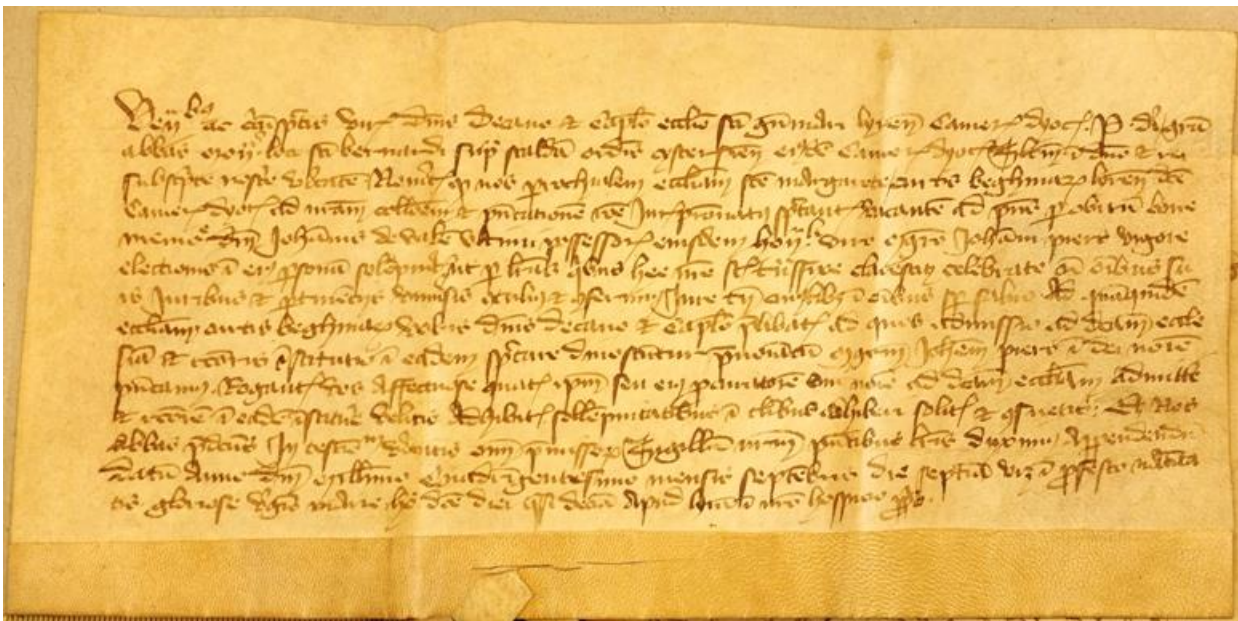

De meesteressen

Over hun naam of persoonlijkheid vonden we geen aanwijzingen. Zij hadden een duidelijk en klaar beeld van wat er volgens de wet, het recht en de gebruiken te doen stond indien het ambt van pastoor vacant zou worden en evenzeer hoe dit vormelijk diende te worden uitgevoerd. Ook werden de nodige derden als getuigen opgeroepen. De uitvoering van dit alles gebeurde binnen de kortst mogelijke termijn. Maar de brief schreven ze niet eigenhandig, al werd het zegel van het begijnhof van Lier aan de brief gehangen en dat konden alleen de meesteressen, waarover verder meer.

Het gebruikte perkament, het handschrift en de schrijver

Het perkament waarop de brief is geschreven, is 24 cm breed. Zoals gebruikelijk werd een liniëring in loodstift aangebracht. De verticale liniëring is zichtbaar; de linkermarge is 20 mm breed. Een horizontale liniëring is nog zichtbaar onder de eerste schrijflijn. Wie de brief effectief schreef, is niet op te maken. Maar vijf dagen later... en wel op 7 september 1400 richt de abt van het cisterciënzerklooster van de Heilige Bernardus bij de Schelde een brief aan de deken en het kapittel van Sint-Gummarus te Lier en bevestigt de verkiezing van Johannes Piers en verzoekt hen "*magistrem Johannem Piers... ad dictam ecclesiam admittere et recipere*", dus hem in zijn pastoorsambt toe te laten en te ontvangen.

Brief van 7 september 1400.

Het perkament waarop deze brief is geschreven, is 24 cm breed. Ook hier is de liniëring met loodstift nog zichtbaar (de linkermarge is hier 16 mm breed en een horizontale liniëring is nog zichtbaar onder de eerste en tweede schrijflijn, evenals op de derde laatste). De twee perkamenten komen visueel voor als afkomstig van hetzelfde grotere vel, evenals de structuur van de *plyke*. Die *plyke*, het omgevouwen onderste deel van het document, toont namelijk de oppervlaktestructuur van de achterzijde van het perkament en die komt visueel identiek over. Ook is het handschrift van beide brieven hetzelfde. Dit leidt tot het onderbouwde vermoeden dat de schrijver op 2 september 1400 in Lier was en op 7 september in de abdij van Sint-Bernards. Mogelijk was hij het ook die de brief van de meesteressen als boodschapper persoonlijk overhandigde aan de abt.

Jef Van den Bergh

Literatuur en Noten

1. Archiefvormer: Kapittel van Lier - Archief Lier. Perkament, 24 x 14 cm, 2 staarten. Maar hier werden twee perkamenten aan elkaar gehecht, in de termen van toen "doorgestoken": de staart of

staarten van het ene document werden gebruikt om het ene document aan het andere te hechten en zo kunnen we vermoeden dat de brief slechts één zegel droeg en wel dat van het begijnhof. Gehecht aan een ander perkament van 7 september 1400. Transcriptie: Jef Van den Bergh